

ЧЕРНОКОЛОВА

Катерина Олександрівна,

аспірант ДНСГБ НААН

(м. Київ)

РОЛЬ КИЇВСЬКОГО КРАЙОВОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МУЗЕЮ В ПРОПАГАНДІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена заснуванню Київського Крайового Сільськогосподарського Музею, його об'єднанню з промислово-виробничою виставкою ВРНГ, діяльності цих установ у напрямку пропаганди досягнень сільськогосподарської науки та її значення для сьогодення.

Статья посвящена основанию Киевского Краевого Сельскохозяйственного Музея, его объединению с промышленно-производственной выставкой ВДНХ, деятельности этих учреждений по направлению пропаганды достижений сельскохозяйственной науки и ее значения для современности.

The article is devoted to the Kiev Regional Agricultural Museum's creation, it's union with industrial exhibition of the national economy achievements, it's activities on the agricultural science propaganda and its importance for nowadays.

За минулі роки побудови української держави в результаті реформування сільського господарства відбулися радикальні структурні зміни в аграрному секторі економіки, які потребують адекватної зміни системи раніше набутих форм і методів ведення аграрного виробництва. Сформовано принципово нові засади організації сільського господарства та аграрного бізнесу.

Сільськогосподарські підприємства всіх форм власності та мільйони особистих селянських господарств зіткнулися з проблемами ефективного функціонування в умовах ринкової економіки. Відбувається процес згортання виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, особливо у тваринництві, скорочуються робочі місця, збільшується розшарування селян за рівнем доходів, руйнується соціальна інфраструктура.

Причинами зниження агро ресурсного потенціалу є: неготовність керівників сільськогосподарських підприємств до самостійного прийняття

управлінських рішень та майнової відповідальності за прибутковість аграрного бізнесу; відсутність досвіду практичної роботи в умовах ринкової економіки; недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів у галузі сільського господарства; низький рівень обізнаності з новітніми досягненнями сільськогосподарської науки та відсутність практичних навичок інноваційного розвитку в умовах обмежених, фінансових, матеріальних та інших ресурсів; нерозвиненість ринкової та соціальної інфраструктури у сільській місцевості, особливо такої її важливої складової, як інформаційно-консультаційне забезпечення товаровиробників; відсутність ефективних механізмів співпраці аграрної науки, освіти і сільського господарства [1].

В сучасних умовах зазначені проблеми намагаються розв'язати сільськогосподарські дорадчі служби, створені майже в усіх областях України. Тепер сільськогосподарське дорадництво є основним джерелом безперервного поповнення сільськогосподарських знань та проведення науково-прикладних досліджень. Донині залишається актуальним питання вибору такої організаційної моделі дорадчих служб, яка б забезпечила максимальний і швидкий ефект з найменшими затратами.

З огляду на це постає актуальною тема вивчення історії створення та діяльності на теренах України перших сільськогосподарських музеїв, які свого часу в епоху кардинальних економічних реформ, що ми переживаємо й сьогодні, виконували функції пропаганди новітніх надбань у сільськогосподарському виробництві й аграрній науці. Вони стали по суті прототипом сучасних дорадчих служб.

Аналіз останніх досліджень.

Останні роки ознаменувалися зростом у дослідженні проблем вітчизняної історії аграрної науки та освіти, а також сільськогосподарської дослідної справи України, зокрема у численних роботах у цьому напрямі таких вчених як М. В. Зубець, В. А. Вергунов, П. П. Панченко та інших. Водночас, історія існування перших вітчизняних сільськогосподарських музеїв, зокрема Наддніпрянщини, мало відома, практично відірвана від контексту

сільськогосподарської дослідної справи України. Побіжно це питання висвітлювали такі дослідники як М. В. Костюк, О. І. Михайлюк, Т. О. Гребінник та ін. [2].

Можливо, це стало однією з причин того, що на сьогоднішній день в нашій країні не існує єдиного аграрного музею на державному рівні, який би став збіркою матеріалів для вивчення історії України у сільськогосподарському відношенні, наочно демонстрував еволюцію галузевої наукової думки та її практичне втілення.

Створення Київського Крайового Сільськогосподарського Музею було обумовлено саме такою ідеєю. Його організацію було розпочато у червні 1924 року, а для відвідувань музей було відкрито у квітні 1925 р. Територія обслуговування обіймала три області: Київську, Вінницьку та Чернігівську. Створений разом із сільськогосподарськими музеями у Харкові та Одесі, Київський музей серед них за кількістю експонатів і за рівнем агрокультурної роботи посідав чільне місце і подавав сподівання на визнання його музеєм всеукраїнського значення.

Як видно з архівних документів на музей покладалося виконання важливих функцій щодо: 1) розповсюдження технічних й агротехнічних знань, а також всіх наукових досягнень в галузі сільського господарства серед колгоспів, МТС та радгоспів областей обслуговування; 2) організації та проведення агропропаганди шляхом утворення стаціонарних та пересувних сільськогосподарських виставок та агроавтомобілей; 3) методичного керівництва та консультації земельних органів, МТС та радгоспів в справі організації виставок, екскурсій, наочних приладь, поширення нових культур тощо [3].

Вочевидь, вся робота цієї культурно-освітньої установи мала за мету здійснювати практичний вплив на процеси виробництва через висвітлення заходів, які стимулювали б поліпшення якості сільськогосподарської продукції.

Стрімко розвивалася справа щодо підбору експонатів музею. Вони були перевезені з колишнього Земства, Махортресту, Табактресту, Винтресту,

Спиртотресту, Кустароспілки, Госвидавництва, Нового Села. Лише впродовж місяця було заготовлено та перевезено експонати досвідних станцій, Цукротресту, Хлібопродукта, Українлісу, Шкіротресту, Фарфорфаянстресту, Товарної Біржі, Харчотресту, Металотресту, Укрсельмаштресту, Електротресту, Зовнішторга, частина експонатів Сільського Господаря та інших організацій. По округах виготовлялися діаграми по землеустрою та демонстраційний матеріал щодо надбань сільськогосподарського виробництва.

Ще одним важливим кроком владних органів на шляху до розв'язання однієї з найвеличніших ідей того часу та ладу, а саме поєднання міста з селом, а робітника з селянином та народногосподарське трактування у цьому зв'язку проблем сільського господарства стало об'єднання з сільськогосподарським музеєм постійної промислово-виробничої виставки, влаштованої за наказом Вищої Ради Народного Господарства (ВРНГ). Постанову з цього приводу було прийнято Міськвиконкомом м. Києва у липні 1924 року.

Організатори уявляли собі розвиток музею й виставки як громадський процес, координований з діяльністю всіх установ краю, що обслуговували сільське господарство й промисловість краю, а також наближений до селянських господарств. У зв'язку з цим музей і виставка розгорнули значну діяльність в організації й обслуговуванні обласних та районних сільськогосподарських виставок, які були, як свідчив досвід, одним із потужних масових засобів пропаганди й швидкого впровадження у сільськогосподарське виробництво нових досягнень науки й передового досвіду.

У системі керування установами було додержано громадсько-політичного характеру, який проявлявся в організації ради музею та виставки з представників великої кількості господарських та громадсько-політичних органів краю. Одним із підтверджень усвідомлення з боку владних структур важливості агропропаганди стало надання для розташування музею та виставки колишнього царського палацу, в якому експонати музею займали 51 кімнату, а експонати виставки – 28 кімнат.

За два роки роботи (1924–1926) музей розгорнув значну діяльність. До сфери його обслуговування входило вже 17 областей – Київська, Білоцерківська, Черкаська, Вінницька, Чернігівська та інші. Для порівняння у 1924 році їх було лише три. Музей існував на кошти держбюджету, якого було не достатньо для повноцінної роботи такої установи, тим паче діяльність музею значно поширилася й на периферію. Керівництво музею вважало за потрібне докладніше освітлювати досягнення дослідних станцій, які на той час мали вже неабиякі напрацювання з різних галузей сільськогосподарської дослідної справи. Одними з актуальних напрямів були скотарство, переробка сільськогосподарської сировини та культури технічних рослин. Це було обумовлено пріоритетними завданнями, поставленими урядом перед тогочасною агрономічною наукою.

Виставка існувала на кошти трестів, що експонували на виставці досягнення своїх виробництв, отже залежала від них матеріально. Керівники трестів нерідко відмовлялися від участі у виставці, мотивуючи відмови тим, що їх трести не потребують реклами, наражаючи її, таким чином, на фінансову небезпеку. Також через відмови керівників трестів, виставка не мала змоги повністю виявити розвиток та досягнення їх промисловості. На той час у виставці брали участь «Цукортрест (Київська, Гуманська та Подільська філії), Укрсельцукор, Махортрест, Порцеляна-фаянс-скло-трест, Шкітрест, Папітрест, Окркомгосп, Нафтосиндикат, Донвугіль, Укрспиртотрест, Українліс, Київ-Друк-Трест, Харчотрест, Металотрест, Київській Червоний Арсенал та Фармоб'єднання» [4].

У приміщеннях Крайового Сільськогосподарського музею були зосереджені навчальні курси з підготовки районних агрономів, а також інтернат для них. Це дало змогу курсантам скористатися цінними матеріалами цієї установи.

Згідно звіту про роботу Київського крайового сільськогосподарського музею за 1929/1930 рік він, як науково-дослідна та агроосвітня установа, мав за мету пропагування серед широких мас останніх досягнень

сільськогосподарської науки, притягуючи до цього всі науково-дослідні установи, що працювали в аграрному напрямі. Весь отриманий матеріал для оформлення музейної експозиції подавався в доступній формі. Крім того, читалися сільськогосподарські лекції, організовувались сільськогосподарські кутки. Музей приймав активну участь у сільськогосподарських виставках, агроавтомобілі відвідували села. Для наочної демонстрації нових польових, технічних та городніх рослин були організовані демонстративні ділянки – так званий живий музей. Асортимент ділянок був найрізноманітніший, вирощеними рослинами устатковували відділи, поповнювали колекції, вивчали їх пристосування до інших кліматичних умов та демонстрували під час проведення сільськогосподарських виставок [5].

Навчально-показову пасіку з 40 вуликів було реорганізовано на промислову та навчальну, яка допомагала проведенню практичних робіт під час курсів.

За рік було проведено оперативну роботу з організації та поліпшення відділів. Організовано 6 нових відділів: **відділ селекції**, де за новою експозиційною методикою було показано перевагу селекційних сортів над місцевими; висвітлено їх стійкість до кліматичних умов, хвороб та шкідників; **відділ сої**, в якому за допомогою колекцій, живих зразків та діаграм було показано її місце та значення в рослинництві, динаміку поширення посівної площі, значення сої для харчування, попередники, техніку та економіку, шкідники та хвороби; **відділ машинотракторних станцій**, який було оформлено з елементами конструктивізму, організатори намагались поєднати зміст та форму, було висвітлено перевагу та користь МТС; **відділ колективізації**, в якому за допомогою плакатів та діаграм відобразили перевагу, організацію праці, структуру самоврядування та розподіл наслідків господарювання у великому колективному господарстві; матеріал подавався методом інсценування; **відділ лісових шкідників**, для якого було придбано багато колекцій шкідників лісу на всіх стадіях розвитку; також відділ було поповнено економічними показниками щодо культури лісу, площі та розподілу

по окремим породам; *відділ штучного угноєння*, де за допомогою багатьох цінних діаграм, одержаних матеріалів «Всесвітнього конгресу ґрунтознавства» було висвітлено наслідки впливу всіх видів штучного угноєння, його перевагу перед органічним та вплив на попередники й будову ґрунту.

Стосовно роботи щодо поновлення вже існуючих відділів у документі зазначено наступне: під *відділ ґрунтознавства* було відведено більшу площу, його було поповнено монолітами всіх ґрунтів регіонів України, показано продуктивні сили країни, а головне Полісся й Лісостепу. У *відділі рільництва* було поповнено колекцію насіння польових рослин та сортів, висвітлено економіку, посівну площу та догляд за культурою картоплі; представлено нові технічні культури (кенаф, джут); розроблено аспекти сівозмін та відображено їх низкою діаграм. Також було систематизовано та поповнено діаграмами *відділ «городівництва»*, збагачено колекціями та живими зразками овочів. В межах відділу було засновано підвідділи «Городнє насінництво», «Часткове городництво» та «Спеціальні культури». *Відділ плодівництва* було систематизовано за виробничим принципом, засновано підвідділ «Технічна переробка», в якому за допомогою живих експонатів, схем та моделей було відображено всі процеси технічної переробки, її значення та перевагу. У *відділі ентомології та фітопатології* шкідників було розташовано по галузям та сезонам року. Методи боротьби: отрути, зняряддя, корисні птахи та комахи було виділено окремо. Також було придбано досить цінний матеріал щодо хвороб картоплі. *Відділ бджільництва* було систематизовано. Як окремі теми виділено економіку, анатомію та фізіологію, шкідники та хвороби бджіл; поповнено економічними показниками, машинами, приладдям, що відбивали тогочасний стан бджільництва. *Відділ рибництва* було оновлено плакатами, які відображали стан галузі, догляд за рибою, її хвороби та породи. За допомогою рибного розплідника «Конча-Заспа» було придбано цінну колекцію живих зразків риби, які було законсервовано у формаліні. Окрім того, було систематизовано матеріал *відділу скотарства*, оновлено діаграми та експонати щодо економіки, догляду та розповсюдженню великої та дрібної худоби. Було

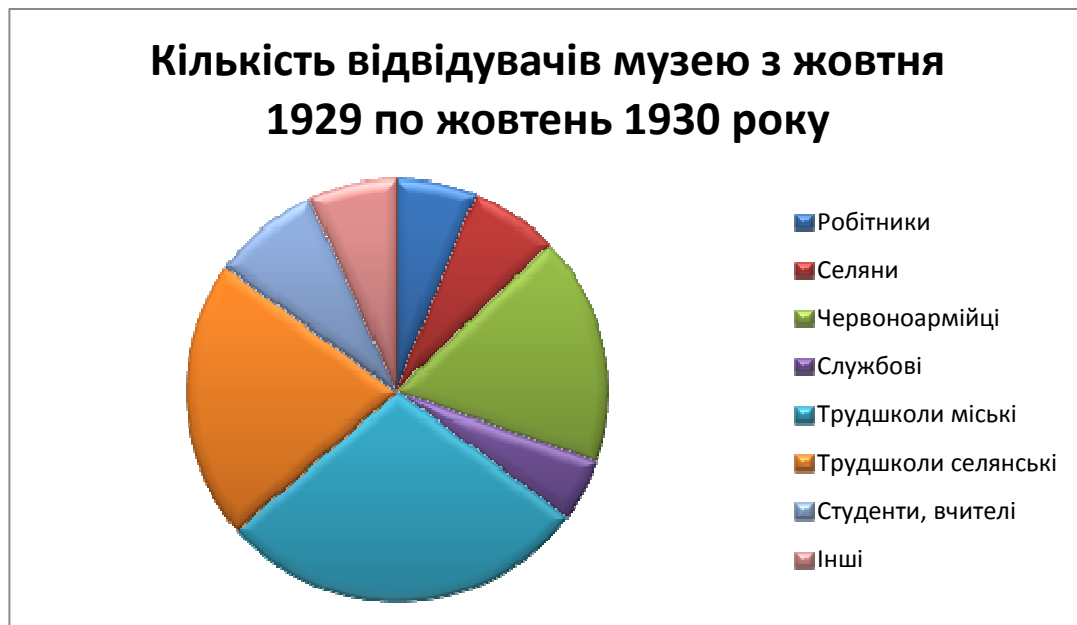
розпочато роботу по встаткуванню підвідділів «Кролівництво» та «Силосування». *Відділом шовківництва* висвітлено та досконало розроблено «Анатомію та фізіологію шовкопряда», його хвороби та шкідники. В музеї було організовано майстерню наочного приладдя, яка за виробничим планом виготовляла різні необхідні експонати для поновлення відділів. Моделі, макети, діаграми були оригінальними, таких на той час ніде не готували.

Керівництво музею прагнуло максимально наблизити свою роботу до виконання поставлених урядом завдань щодо реконструкції сільського господарства у напрямку перетворення дрібних господарств у велике сільськогосподарське виробництво через колективізацію та плановість економіки. У період 1929–1930 рр. Київським Крайовим сільськогосподарським музеєм також була проведена організаційна культурна робота, а саме: було складено плани щодо організації нових відділів та поповнення існуючих новими експонатами. Розроблено нові методики музейних експозицій, складено плани агророботи, проведення сільськогосподарських курсів (з бджільництва, шовківництва та інших галузей сільського господарства), план проведення весняної посівної кампанії 1930 року, скликання нарад двічі на місяць, утворення аграрного центру для проведення галузевої роботи приміської смуги. У більшості відділів було повністю проведено етикетаж, що давало відвідувачам змогу легко орієнтуватись в експонатах без допомоги екскурсовода. Також було розроблено статут майстерні наочного приладдя та проект музейної конференції в Києві.

Науково-практична та культурно-освітня діяльність установи була орієнтована на сільськогосподарських виробників, якими на той час були у переважній більшості незаможні селяни, об'єднані у колгоспи та радгоспи. Показовими є дані про кількість відвідувачів музею за звітний період, які свідчать про зацікавленість людей у його діяльності. Так з жовтня 1929 року по жовтень 1930 року (у серпні та вересні музей був зачинений), музей відвідало 61833 особи, а саме: 3782 робітника, 4160 селян, 10867 червоноармійців, 2973 службовця, 17604 учня міських трудових шкіл, 13186 учнів з селянських

трудоу шкіл, 5065 студентів та вчителів, 4196 інших верств населення (діаграма 1). Окрім того було проведено 27-денні курси для 100 червоноармійців, організовано 6-тижневі курси бджільництва та шовківництва, по закінченні яких 56 осіб отримало кваліфікацію техніків для колгоспів [5].

Діаграма 1.

Отже, як показали проведені історико-наукові дослідження (на прикладі Київського крайового сільськогосподарського музею), створення та діяльність перших вітчизняних сільськогосподарських музеїв було обумовлено необхідністю впровадження в маси селянства нових методів ведення сільського господарства в умовах його усупільнення та індустріалізації, які були одними з головних завдань у побудові планового сільськогосподарського виробництва Української соціалістичної радянської республіки. Адже сільськогосподарські музеї організовувалися з метою насамперед відображення минулого та сучасного стану сільського господарства району їх розташування з урахуванням місцевих природно-історичних, економічних та побутових умов, а також останніх досягнень агрономічної науки даного району. Досвід їх роботи настільки багатий, що міг би стати прикладом для здійснення в Україні сучасного сільськогосподарського дорадництва, яке, виконуючи інноваційну, наукову, освітню та соціальну функції, з'єднуючи науку, освіту і виробництво,

виступає каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві, сприяє розповсюдженню нових знань і є цілком обґрунтованим та необхідним у сучасних соціально-економічних умовах України. До речі, сільськогосподарські дорадчі служби існують майже у 120 країнах світу. В Європейській хартії розвитку сільської місцевості визначено, що сільськогосподарське дорадництво є основним джерелом безперервного поповнення сільськогосподарських знань та проведення науково-прикладних досліджень [6].

Як показує вивчення надбань минулих поколінь та закордонний досвід прогресивних країн, де працюють масштабні сільськогосподарські музеї, ці установи можуть посідати центральне місце в країні як з агропропаганди так і з організації та керівництва всією музейною справою сільського господарства. Розв'язати проблему в цілому можна тільки за умов налагодженої підтримки музею з боку держави та організацій, що провадять наукову та практичну роботу з сільського господарства. Спільні зусилля сприятимуть реалізації євроінтеграційних планів України, а саме: підвищенню ефективності та подоланню збитковості сільськогосподарського виробництва, розширенню сфери зайнятості сільського населення, поліпшенню його добробуту, заохоченню молоді до роботи і проживання в сільській місцевості, розвитку сільських населених пунктів.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»: наук.-практ. коментар. / Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко, Ю. М. Берездецький, Ю. Я. Кухарук та ін.; за ред. Р. Я. Корінця. – Львів: НВФ «Українські технології», 2007. – 248 с.
2. *Костюк М. В.* Становлення та розвиток сільськогосподарських освітніх закладів та дослідної справи Черкащини (друга половина ХІХ - початок ХХ сторіччя): дис. на здоб. с. к. істор. наук: спец.: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Костюк Майя Володимирівна. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 246 с.; *Михайлюк О. І.* Формування мережі і розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини в ХІХ – на поч. ХХ ст.: дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец.: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Михайлюк Олена Ігорівна. – К., 2001. – 183 с.; *Гребінник Т. О.* Земські природничо-історичні музеї Півдня України: організація та природознавча діяльність (60-ті роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.): дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Гребінник Тетяна Олексіївна. – К., 2002. – 215 с.
3. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 15, спр. 837. Доповідна записка до народного комісара земельних справ т. Скалиги, арк. 12–15.
4. *Сташевський Є. Д.* Київський Краєвий Сільсько-Господарський Музей та Постійна Промислово-Показна Виставка імені Голови ВУЦВК-у Тов. Г. І. Петровського / Є. Д. Сташевський // Шляхи сільського господарства Київського краю. – 1927. – № 1-2 трав.-черв. – С. 72–82.
5. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 11, спр. 1545. Звіт про роботу Київського Сільськогосподарського Музею за 1929/1930 рік, арк. 40–44.
6. *Міністерство аграрної політики [Електронний ресурс]: Дорадництво.* – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/page/?317>.